

Відгук
отримано 24.06.2020
Томба разової спеціалізу
вченої разової спеціалізу -
Д. наук із соц. ком. професор
Н. Ч. Зражевська

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.134
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору наук із соціальних комунікацій, професору,
професору кафедри міжнародної журналістики
ЗРАЖЕВСЬКІЙ Ніні Іванівні

ВІДГУК

офіційного опонента **Кодацької Наталі Олександрівни**, кандидата соціологічних наук, доцента, завідувача кафедри журналістики Університету митної справи та фінансів, на дисертаційну роботу **Улибіна Віталія Анатолійовича «Формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 06 Журналістика за спеціальністю 061 Журналістика.

1. Актуальність дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота присвячена проблемі, що має безпосередню наукову, професійну, суспільну і гуманітарну значущість для української журналістики періоду повномасштабної російсько-української війни. У ситуації, коли медіа щоденно працюють із повідомленнями про обстріли цивільної інфраструктури, втрати, евакуацію, наслідки окупації, катування, депортації, сексуальне насильство, масові поховання та інші прояви воєнних злочинів, питання професійної етики перестає бути суто нормативним або декларативним. Воно набуває статусу інструмента захисту людини, суспільної довіри до журналістики та якості документування подій, що мають історичне, правове й міжнародне значення.

Актуальність обраної теми посилюється тим, що українські журналісти працюють водночас у кількох режимах відповідальності: перед аудиторією, яка має право на достовірну інформацію; перед державою і суспільством, які перебувають в умовах інформаційної війни; перед джерелами інформації, котрі нерідко є психологічно вразливими; перед професійною спільнотою, яка потребує оновлення етичних протоколів; перед майбутньою історичною пам'яттю про події війни. Саме тому звернення до проблеми формування і

застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів є своєчасним і науково виправданим.

Варто позитивно оцінити, що здобувач не обмежився загальним аналізом журналістської етики, а сфокусував увагу на особливій категорії героїв і джерел журналістських матеріалів - людях, які постраждали внаслідок війни, стали свідками або жертвами воєнних злочинів. Така дослідницька оптика відповідає новим викликам професії та дає змогу розглядати журналістику не лише як сферу збору й поширення інформації, а як соціально відповідальну комунікативну практику, у якій етична помилка може мати психологічні, правові, репутаційні й безпекові наслідки.

Суспільна значущість дисертації полягає також у тому, що в умовах воєнного стану журналістика часто функціонує на межі оперативності та верифікації, публічного інтересу та приватності, документування злочину й ризику повторної травматизації постраждалих. Дисертант обґрунтовано виводить ці суперечності в центр дослідження, пропонуючи розглядати їх як системні професійні дилеми, а не як поодинокі редакційні помилки. Це надає роботі прикладної ваги й робить її результати потенційно корисними для редакцій, журналістських організацій, викладачів журналістики та медіатренерів.

2. Наукова новизна результатів дисертації. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у спробі концептуалізувати професійну етику журналіста в умовах воєнного стану як міждисциплінарне явище, що поєднує журналістикознавчий, етико-нормативний, психологічний, правовий і безпековий виміри. У межах дослідження здобувач удосконалює підходи до розуміння професійної етики журналіста, зосереджуючи увагу на специфіці роботи з людьми, які мають травматичний досвід війни, стали свідками або жертвами воєнних злочинів.

Позитивної оцінки заслуговує обґрунтування трансформації ролі журналіста від інформатора та спостерігача до чутливого комунікатора, відповідального не тільки за точність повідомлення, а й за спосіб комунікативної взаємодії з героєм матеріалу. Така постановка питання є важливою для сучасної журналістської науки, оскільки дає підстави говорити про розширення меж професійної компетентності журналіста в умовах війни: до традиційних стандартів достовірності, точності, балансу та відокремлення фактів від

коментарів додаються психологічна чутливість, травмоорієнтована комунікація, усвідомлена згода, оцінка ризиків і безпекова відповідальність.

До нових наукових результатів слід віднести систематизацію етичних дилем сучасної воєнної журналістики: конфлікту між правом на приватність і суспільним інтересом, між оперативністю і достовірністю, між правдою і принципом «не нашкодити», між документуванням злочину та емоційною експлуатацією людського горя. Цінним є також виявлення розриву між декларативним визнанням норм Кодексу етики українського журналіста і реальною професійною практикою українських медіа в умовах війни.

Особливо значущими є прикладні складові наукової новизни: розроблення моделі ухвалення етичного рішення щодо публікації або непублікації матеріалу про постраждалих від війни, а також алгоритму проведення інтерв'ю з жертвами воєнних злочинів, свідками та очевидцями травмуючих подій. Такі результати мають не лише теоретичне значення, а й можуть бути інтегровані в редакційні політики, навчальні курси, тренінги з воєнної журналістики, професійні рекомендації і внутрішні стандарти медіаорганізацій.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку уявлень про журналістську етику як відкритої, динамічної та контекстно залежної системи професійних норм. Автор переконливо показує, що в умовах війни етика журналіста не може зводитися лише до виконання загальних положень професійного кодексу. Вона потребує уточнення з огляду на характер джерел інформації, ризики для героїв матеріалів, специфіку інформаційної війни, правові обмеження воєнного стану, а також на психологічний стан людей, з якими працює журналіст.

Дисертаційна робота поглиблює наукове розуміння категорій «журналістська етика», «мораль», «норма», «стандарт», «професійні стандарти журналістики» та пропонує застосовувати їх у взаємозв'язку. Важливим є те, що здобувач не тільки аналізує загальні дефініції, а й співвідносить їх із практикою сучасних українських медіа, що висвітлюють наслідки війни та воєнні злочини.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для удосконалення Кодексу етики українського журналіста, розроблення редакційних протоколів роботи з постраждалими, підготовки навчальних курсів, підвищення кваліфікації журналістів, редакторів, кореспондентів, фрілансерів і медіатренерів. Матеріали дисертації можуть бути

застосовані в освітньому процесі під час викладання дисциплін з медіаетики, воєнної журналістики, стандартів журналістської діяльності, кризових комунікацій та медіабезпеки.

Окремо слід підкреслити прикладний потенціал запропонованого алгоритму інтерв'ю. Він може бути використаний редакціями як робоча інструкція для підготовки журналістів до комунікації з людьми, які пережили травматичні події. Такий алгоритм, за умови подальшої апробації, може сприяти зниженню ризиків ретравматизації, підвищенню якості згоди на інтерв'ю, посиленню захисту приватності та безпеки героїв матеріалів.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова обґрунтованість дисертації забезпечується відповідністю між темою, метою, завданнями, об'єктом, предметом, методами дослідження та одержаними висновками. Мета роботи сформульована як теоретичне обґрунтування і систематизація комплексу морально-етичних норм, практичних форм, прийомів і способів роботи журналіста з особами, які постраждали внаслідок війни або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів. Визначені завдання послідовно розкриті у змісті дисертації.

Методологічна архітектура роботи є загалом логічною і відповідає міждисциплінарному характеру заявленої проблеми. Дисертант застосовує сукупність теоретичних методів: ретроспективний аналіз для вивчення становлення та розвитку журналістської етики; аналіз і синтез дефініцій етичних норм, моралі та стандартів журналістики; порівняння українських і міжнародних етичних підходів; узагальнення для формування авторських висновків і рекомендацій. Такий комплекс дає змогу вибудувати теоретичне підґрунтя дослідження, визначити категоріальний апарат і обґрунтувати потребу в оновленні етичних стандартів.

Емпірична частина дослідження містить контент-аналіз медіаматеріалів, case study, експертне опитування, якісний і кількісний аналіз результатів. Важливо, що автор не обмежується лише нормативно-теоретичним аналізом Кодексу етики українського журналіста, а співвідносить його положення з конкретними практиками українських медіа. Саме таке поєднання теоретичних і емпіричних процедур забезпечує переконливість висновку про наявність розриву між декларованими нормами і реальною професійною практикою.

Особливої уваги заслуговує використання експертного опитування 119 журналістів, які мають досвід роботи в українських медіа в умовах дії воєнного стану. Залучення респондентів із професійного середовища дає змогу оцінити не лише формальні норми, а й реальні установки, суперечності та дилеми, з якими стикаються медійники. Методологічно виправданим є використання шкали Лайкерта, семантичного диференціала, середніх значень, відсоткового ранжування та кореляційного аналізу для виявлення зв'язків між відповідями респондентів.

Позитивно оцінюється спроба поєднати кількісні процедури з якісною інтерпретацією відкритих відповідей. У роботі заявлено застосування елементів Інтерпретативного феноменологічного аналізу (ІПА) для розроблення анкети та інтерпретації отриманих даних. Такий підхід є перспективним, оскільки предмет дослідження стосується не лише зовнішніх професійних норм, а й досвіду, оцінок, моральних сумнівів і рефлексій самих журналістів.

Водночас методологічна частина роботи є найбільш важливою для оцінки дисертації і потребує особливо уважного коментування. Вона демонструє достатній рівень володіння здобувачем науковим інструментарієм, однак окремі аспекти методики бажано було б розкрити докладніше: принципи добору кейсів для контент-аналізу; процедуру кодування матеріалів; критерії віднесення публікацій до таких, що містять етичні порушення; спосіб добору респондентів; обмеження репрезентативності експертного опитування; логіку використання кореляційного аналізу для змінних, отриманих із порядкових шкал. Ці зауваження не заперечують наукової цінності роботи, але окреслюють напрями її подальшого методологічного посилення.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Поставлене наукове завдання загалом виконано. У дисертації послідовно розкрито теоретико-методологічні засади професійної етики журналіста в умовах війни, проаналізовано професійну етику журналіста сучасного медіа, здійснено аналіз діяльності українських медіа у контексті Кодексу етики українського журналіста, запропоновано рекомендації щодо морально-етичних норм роботи журналіста з постраждалими від війни та жертвами воєнних злочинів.

Рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності можна оцінити як достатній для здобуття ступеня доктора філософії. Автор демонструє

розуміння зв'язку між теоретичними поняттями і практикою медіа, володіє навичками аналізу наукових джерел, нормативних документів, журналістських матеріалів, результатів експертного опитування. Робота свідчить про здатність здобувача формулювати дослідницьку проблему, будувати логіку її вирішення, опрацьовувати емпіричні дані та формулювати узагальнювальні висновки.

З методологічної точки зору до сильних сторін дослідження належить комплексність: поєднання ретроспективного аналізу, порівняльного підходу, контент-аналізу, case study, експертного опитування, якісної інтерпретації та кількісної обробки даних. Така комбінація методів відповідає складності предмета, оскільки етичні норми журналістики не можуть бути адекватно описані лише одним методом або в межах однієї дисциплінарної перспективи.

Окремо слід відзначити коректне усвідомлення автором допоміжного характеру інструментів штучного інтелекту, які, за текстом дисертації, використовувалися лише для технічного структурування та редакційного уточнення окремих формулювань, тоді як інтерпретації, аналітичні узагальнення і висновки виконано самостійно. Водночас у майбутніх роботах такого типу доцільно ще детальніше описувати процедури використання цифрових інструментів: межі їх залучення, принципи перевірки результатів, способи захисту даних респондентів і недопущення перенесення відповідальності за інтерпретацію на алгоритмічні системи.

Загалом дисертація засвідчує сформованість у здобувача дослідницьких умінь, необхідних для самостійного виконання кваліфікаційної наукової праці: роботи з джерелами, критичного аналізу, застосування методів збору й обробки даних, розроблення практичних рекомендацій, аргументації наукових положень та узагальнення результатів.

6. Апробація результатів дисертації та повнота викладу основних результатів у наукових публікаціях. Основні положення дисертації належно апробовано. Результати дослідження представлено в наукових публікаціях і доповідях на конференціях різного рівня, що свідчить про достатній рівень включення здобувача у професійний і науковий дискурс. За темою дисертації опубліковано три статті у фахових виданнях України, що висвітлюють ключові аспекти дослідження: етичні принципи журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; свободу вираження та свободу слова у контексті стандартів роботи журналіста зі свідками і жертвами воєнних злочинів; модель «скринька

Поттера» як інструмент етичного обґрунтування журналістських рішень в умовах війни.

Також результати дослідження апробовано у тезах доповідей на міжнародних, всеукраїнських і всеукраїнських із міжнародною участю науково-практичних конференціях. Тематика цих публікацій безпосередньо корелює зі змістом дисертації та охоплює питання ролі медіа у висвітленні воєнних конфліктів, психологічних аспектів діяльності журналіста, морально-етичних меж журналістики, роботи воєнного журналіста в контексті дотримання етичних норм, свободи слова й етичних викликів під час війни.

Повнота викладу основних результатів у публікаціях є достатньою. Матеріали публікацій відображають теоретичні й практичні результати дисертації, розкривають її ключові положення та засвідчують апробацію авторських підходів у науковому середовищі. Публікації відповідають темі дисертації і підтверджують, що основні результати були оприлюднені до захисту.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Структура дисертації є логічною, завершеною і відповідає поставленій меті та завданням. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатка. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, із них основного тексту - 194 сторінки. Список використаних джерел містить 201 позицію, з-поміж яких 40 - іноземними мовами. Роботу ілюстровано 16 таблицями та 12 рисунками.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методи, емпіричну базу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів, особистий внесок здобувача, апробацію та структуру роботи. Перший розділ присвячено теоретико-методологічним засадам професійної етики журналіста в умовах війни, аналізу категоріального апарату, нормативно-правових документів і професійних стандартів. Другий розділ розкриває питання свободи слова, морального вибору журналіста, психологічних аспектів взаємодії з жертвами воєнних злочинів. Третій розділ містить аналіз практик сучасних медіа, результати контент-аналізу, експертного опитування та прикладні рекомендації.

Аналіз матеріалів дослідження свідчить про те, що дисертація є самостійною та завершеною науковою працею. У ній простежується авторська логіка дослідження: від уточнення понять і аналізу етичних норм - до вивчення медійної практики, виявлення проблемних питань і розроблення рекомендацій. Оформлення роботи загалом відповідає вимогам, встановленим для кваліфікаційних наукових праць, а обсяг і структура дають змогу повно розкрити тему.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. За результатами ознайомлення з текстом дисертації та науковими публікаціями здобувача підстав для висновку про наявність академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації не виявлено. У дисертації наявні посилання на використані джерела, а наукові положення, висновки й рекомендації викладені як результат самостійного дослідження.

Особистий внесок здобувача у публікації, виконаній у співавторстві, окреслено. Основні положення дисертації відображені у публікаціях за темою роботи. Використання попередньо опублікованих результатів здобувача у тексті дисертації відповідає логіці висвітлення основних наукових результатів кваліфікаційної праці.

Позитивно слід оцінити те, що в дисертації окремо зазначено про використання інструментів штучного інтелекту як допоміжного засобу технічного структурування та редакційного уточнення окремих формулювань. У нинішніх умовах така прозорість є важливою складовою академічної доброчесності. Водночас у майбутній науковій практиці доцільно ще докладніше документувати подібне використання, особливо якщо йдеться про обробку емпіричних даних або відкритих відповідей респондентів.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи актуальність, наукову новизну, обґрунтованість і практичне значення дисертації, вважаємо за необхідне висловити низку дискусійних положень і зауважень, які можуть бути враховані здобувачем у подальших дослідженнях.

1. Методика контент-аналізу потребує більшої процедурної деталізації. У роботі зазначено, що емпіричну базу становлять 17 оригінальних матеріалів українських медіа та похідні від них поширення, репости, коментарі тощо. Водночас варто було б чіткіше окреслити логіку добору саме цих кейсів, часові межі, критерії включення і виключення матеріалів, процедуру кодування,

одиниці аналізу, категоріальну матрицю та спосіб перевірки надійності кодування.

2. Застосування Інтерпретативного феноменологічного аналізу (ІРА) потребує методологічного уточнення. ІРА традиційно орієнтований на глибинне вивчення невеликих, гомогенних вибірок. У дисертації цей підхід використано для розроблення анкети та інтерпретації даних, однак доцільно було б докладніше пояснити, які саме процедури ІРА було адаптовано, до яких типів відповідей вони застосовувалися і як їх поєднано з кількісним аналізом.

3. Кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта r -Пірсона на рівні достовірності $p \leq 0,01$ потребує ширшого опису. З огляду на те, що частина даних отримана за шкалою Лайкерта, а основний масив - за шестипозиційним семантичним диференціалом, бажано було б пояснити, як перевірялися припущення щодо застосування саме Пірсонового коефіцієнта, а також чи розглядалися альтернативні непараметричні підходи, наприклад коефіцієнт Спірмена.

4. У роботі коректно зазначено про допоміжне використання інструментів штучного інтелекту. Однак у методологічному розділі варто було б ширше розкрити процедури контролю за таким використанням: чи оброблялися відкриті відповіді респондентів, яким чином перевірялися запропоновані алгоритмом редакційні формулювання, які межі було встановлено між технічним структуруванням і науковою інтерпретацією.

5. Автор активно використовує поняття «жертви воєнних злочинів», «постраждали», «свідки», «очевидці кризових подій». Проте, варто було б чіткіше розмежувати ці категорії, адже вони мають різні правові, психологічні та етичні статуси. Таке розмежування посилило б точність рекомендацій щодо інтерв'ювання, згоди на публікацію, анонімізації та ризиків безпеки.

6. Порівняння українських і міжнародних стандартів є важливим, однак його можна було б поглибити через системнішу класифікацію міжнародних протоколів травмачутливої журналістики, стандартів документування насильства, правил роботи з візуальним контентом і рекомендацій щодо безпеки джерел. Це дозволило б точніше визначити, які елементи міжнародного досвіду можуть бути адаптовані до українського контексту, а які потребують обережного застосування.

Зазначені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер. Вони не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, не ставлять

під сумнів її наукову новизну, практичну значущість і відповідність вимогам до кваліфікаційної наукової праці на здобуття ступеня доктора філософії.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, умінь, навичок та компетентностей. Дисертаційна робота засвідчує, що В.А. Улибін набув необхідного рівня теоретичних знань, дослідницьких умінь, методологічних навичок і професійних компетентностей, передбачених підготовкою здобувачів третього освітньо-наукового рівня. Автор демонструє здатність працювати з теоретичними джерелами, нормативними документами, емпіричним матеріалом, професійними практиками медіа та результатами опитувань.

Здобувач володіє категоріальним апаратом журналістикознавства, орієнтується у проблематиці професійної етики, уміє поєднувати теоретичний і прикладний аналіз, критично осмислювати актуальні виклики медіасфери, формулювати практичні рекомендації для професійної спільноти. Робота також демонструє здатність автора бачити журналістику в ширшому соціальному, психологічному та правовому контексті, що є особливо важливим для дослідження етики роботи з жертвами воєнних злочинів.

Отже, рівень наукової підготовки здобувача, якість виконання поставленого наукового завдання та характер одержаних результатів дають підстави для позитивного висновку про сформованість у В.А. Улибіна компетентностей, необхідних для самостійної наукової, освітньої та професійної діяльності у галузі журналістики.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня та відповідності вимогам. Дисертація Віталія Анатолійовича Улибіна «Формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів» є завершеною самостійною науковою працею, у якій отримано науково обґрунтовані результати, що мають теоретичне і практичне значення для розвитку медіаетики, воєнної журналістики та професійної саморегуляції медіа.

Наукові положення, висновки й рекомендації дисертації є достатньо обґрунтованими, апробованими у публікаціях і наукових доповідях, відповідають поставленій меті та завданням. Робота порушує актуальну проблему формування травмачутливої та відповідальної журналістики в умовах війни й пропонує науково та практично релевантні шляхи її осмислення.

За структурою, змістом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам пунктів 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а також вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зарєєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023). З огляду на викладене, автор дисертації, Улибін Віталій Анатолійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 06 Журналістика за спеціальністю 061 Журналістика.

Офіційний опонент:

кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри журналістики
Університету митної справи та фінансів

«18» червня 2026 р.

Н.О. Кодацька

Підпис Н.О. Кодацької засвідчую

Вчений секретар
Університету митної справи та фінансів

Т.В. Корягіна